

Ἐκκλησία καὶ Πολιτική

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗ*

Τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας εἶναι φυσικὸ νὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν πολιτικὴ ζωὴ καὶ νὰ φροντίζουν γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση καὶ ἐπίλυση τῶν προβλημάτων τῆς, εἴτε ὡς ἀπλοὶ πολίτες εἴτε ὡς ἐκπρόσωποι καὶ διαχειριστὲς τῶν κρατικῶν ἐξουσιῶν. Ἄλλωστε καὶ ἡ ἀδιαφορία γιὰ τὴν πολιτικὴ ἀποτελεῖ κάποια μορφή πολιτικῆς τοποθέτησεως. Ἡ τοποθέτηση μάλιστα αὐτὴ ὑποβαθμίζει περισσότερο τὴν πολιτικὴ ζωὴ. Ἐκφραστικὸς εἶναι ὁ μῦθος τῶν δένδρων ποὺ παρουσιάζεται στὸ βιβλίον τῶν *Κριτῶν*. Κατὰ τὸν μῦθο αὐτὸν τὰ δένδρα θέλησαν κάποτε νὰ χρίσουν βασιλιᾶ. Ἀπευθύνθησαν στὴν ἐλιά, ἀλλὰ ἐκεῖνη ἀπέρριψε τὴν πρόταση λέγοντας ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ἐγκαταλείψει τὴν λιπαρότητά τῆς, μετὰ τὴν ὁποία τιμῶνται Θεὸς καὶ ἄνθρωποι. Μετὰ ἀνάλογες δικαιολογίες ἀπέρριψαν τὴν πρόταση ἡ συκιά καὶ ἡ ἄμπελος. Τελικῶς τὰ δένδρα ἀπευθύνθησαν στὴν ἀγκαθιά. Αὐτὴ δέχθηκε πρόθυμα τὸ χρίσμα ὑποβιάζοντας ἔτσι τὴν ποιότητα τῆς ἐξουσίας¹.

Ἡ ἀποφυγὴ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τοὺς ἀξίους ἀφήνει τὴν διαχείρισή τῆς στοὺς φαῦλους. Καὶ ὅταν οἱ φαῦλοι δὲν εἶναι μόνο μεμονωμένα πρόσωπα ἀλλὰ καὶ εὐρύτερα κυκλώματα ἢ ὄργανα σκοτεινῶν δυνάμεων, ποὺ συνήθως ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια τῶν ἐθνικῶν κρατῶν καὶ ἐνεργοῦν ἀνεξέλεγκτα, τὸ πρόβλημα γίνεται ὀξύτερο. Ἰδιαιτέρως στὴν ἐποχὴ μας ἡ ἐμπειρία αὐτὴ ἔγινε πολὺ ὀδυνηρὴ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἡ ἀνάμιξη τῶν ἀξίων στὴν πολιτικὴ μετὰ τὴν σημερινὴ ἀπαξίωσή τῆς γίνεται προβληματικὴ, ἐνῶ ἡ σύσταση χριστιανικῶν κομμάτων ἢ πολὺ περισσότερο ἢ σύνδεση τῆς Ἐκκλησίας μετὰ πολιτικοὺς σχηματισμοὺς δὲν μπορεῖ θεολογικὰ νὰ δικαιολογηθεῖ. Ἄλλωστε καὶ προσπάθειες ποὺ ἔγιναν παλαιότερα, ὅπως καὶ κατὰ τὴν μεταπολεμικὴ περίοδο, γιὰ τὴ σύσταση χριστιανικοῦ κόμματος εἶχαν πενιχρὰ ἀποτελέσματα καὶ δὲν εὐοδώθηκαν.

Φυσικὸ βέβαια εἶναι νὰ προτιμοῦν οἱ Χριστιανοὶ τὴ διαχείριση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἀπὸ πιστοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπόλυτο. Ἡ

* Ὁ Γεώργιος Ἰ. Μαντζαρίδης εἶναι Ὁμ. Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

1. Βλ. *Κριτ.* 9,8-15.

πολιτική αναφέρεται στην τακτοποίηση τῶν κοσμικῶν πραγμάτων καὶ ἀπαιτεῖ εἰδικές ἱκανότητες, ὅπως καὶ χειρισμούς, πού δὲν προϋποθέτουν ὅπωςδήποτε τὴν χριστιανικὴ πίστη ἢ ἀκόμα καὶ δὲν συμβιβάζονται μὲ αὐτήν, ἀλλὰ μποροῦν νὰ ὑπάρχουν σὲ κάθε ἄνθρωπο. Εἶναι ἄλλωστε γνωστὸ ὅτι οἱ Χριστιανοὶ τῶν πρώτων αἰώνων ἀπέφευγαν νὰ ἀναλαμβάνουν κοσμικὲς ἐξουσίες, γιατί τὶς θεωροῦσαν ἀσυμβίβαστες πρὸς τὸν κύριο στόχο τους. “Ὅπως σημειώνει ὁ Ὁριγένης, οἱ πιστοὶ προτιμοῦσαν νὰ ἀφιερώνουν τὸν ἑαυτό τους «θειότερα καὶ ἀναγκαιότερα λειτουργία Ἐκκλησίας Θεοῦ ἐπὶ σωτηρία ἀνθρώπων»².

Ἡ ιδιότητα τοῦ καλοῦ Χριστιανοῦ δὲν συνεπάγεται ὅπωςδήποτε καὶ ἐπιτυχία στὴν ἀσκηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἡ ἐπιτυχία αὐτὴ δὲν προϋποθέτει τὴν χριστιανικὴ πίστη. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἅγιος Νικόλαος Καβάσιλας, ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ κινεῖται σὲ δύο ἐπίπεδα· στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐγκοσμιοτήτας καὶ στὸ ἐπίπεδο τῆς αἰωνιότητας. Σκοπὸς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἶναι νὰ ρυθμίζει τὴν ἐγκόσμια ζωὴ καὶ ὄχι τὴν μέλλουσα. Ὅπως οἱ κυβερνήτες τῶν πλοίων φροντίζουν γιὰ τοὺς ταξιδιώτες μόνο ὅσο διαρκεῖ τὸ ταξίδι, χωρὶς νὰ θεωροῦν ὑποχρέωσή τους νὰ ἐνδιαφεροῦν καὶ γιὰ τὴν τακτοποίησή τους μετὰ τὴν ἀποβίβαση ἀπὸ τὸ πλοῖο, ἔτσι καὶ αὐτοὶ πού ρυθμίζουν τὴν πολιτικὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων δὲν θεωροῦν ὡς καθήκον τους νὰ ἐνδιαφεροῦν γιὰ τὴν αἰώνια εὐδαιμονία τους. Γι’ αὐτό, προσθέτει, οἱ ἄνθρωποι πού ἀνταποκρίθηκαν μὲ ἐπιτυχία στὰ πολιτικὰ μόνο πράγματα συμβαίνει νὰ φεύγουν ἀπὸ τὸν κόσμον αὐτὸν γεμάτοι μὲ μύρια κακά, κι ἐνῶ τιμήθηκαν ἐδῶ γιὰ τὴν πολιτικὴ ἱκανότητά τους, ἐκεῖ νὰ συγκαταλέγονται μὲ τοὺς χειρότερους καὶ νὰ καταδικάζονται³.

Στὸ ἐπίπεδο αὐτὸ κινεῖται καὶ τὸ ἐκκοσμικευμένο κράτος. Σκοπὸς του δὲν εἶναι ἡ νοηματοδότηση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Αὐτὴ πραγματοποιεῖται στὴν Ἐκκλησία. Σκοπὸς τοῦ κράτους εἶναι νὰ φροντίσει γιὰ τὴν ἀσφάλεια καὶ τὴν εὐημερία τῶν πολιτῶν του. Καὶ ὁ σκοπὸς αὐτὸς ἐπιδιώκεται μὲ πολιτικὲς ἐνέργειες καὶ ρυθμίσεις, πού ἔχουν συμβατικὸ χαρακτήρα καὶ εἶναι φυσικὸ νὰ ἀναπροσαρμόζονται μέσα στὸν διαρκῶς μεταβαλλόμενο κόσμον.

Οἱ φορεῖς τῆς κρατικῆς ἐξουσίας ὀφείλουν νὰ σέβονται τὴ διαχρονικὴ συλλογικὴ συνείδηση τῆς κοινωνίας πού κυβερνοῦν καὶ νὰ μὴν κινοῦνται ἀνεξάρτητα ἢ πολὺ περισσότερο ἐνάντια πρὸς αὐτήν. Ἀντίθετα μάλιστα ὀφείλουν νὰ ἐμπνέονται ἀπὸ αὐτὴν καὶ νὰ καταξιῶνουν τὴ δυναμικὴ της, γιατί μόνον ἔτσι

2. ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, *Κατὰ Κέλσον* 8,75.

3. ΚΑΒΑΣΙΛΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ, *Κατὰ τοιζόντων*, PG 150,745AB.

τήν ὑπηρετοῦν καὶ τὴν προάγουν. Ὁ σεβασμὸς πρὸς τοὺς θεσμούς, τὴν παράδοση καὶ τὴ διαχρονικὴ συνείδηση κάποιας κοινωνίας εἶναι σεβασμὸς πρὸς τὴν ἴδια τὴν κοινωνία. Ὅπως καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἡ διάβρωση καὶ ἡ ἀλλοίωσή τους μὲ ἀνθαιρεσίες καὶ πολιτικὲς μεθοδεύσεις, εἶναι διάβρωση καὶ ἀλλοίωση τῆς ἴδιας τῆς κοινωνίας. Πρόοδος δὲν εἶναι ἡ καταστροφή ἢ ἡ περιφρόνηση τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ ἡ ἐποικοδόμησις καὶ ἡ δυναμικὴ προέκτασις πρὸς τὸ μέλλον.

Ὁ ἐκσυγχρονισμὸς τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν ἀπὸ μηδενικὴ βάση δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι προοδευτικὸς. Ἡ πρόοδος προϋποθέτει «ὁδὸ» ποὺ ἔχει ἤδη διανυθεῖ. Καὶ ὅποιαδήποτε «πρόοδος» ποὺ ἀγνοεῖ ἢ περιφρονεῖ τὴν ὁδὸ ποὺ ἔχει διανυθεῖ ἀπὸ τὴν κοινωνία, μπορεῖ ἴσως νὰ εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἢ καὶ ἐλκυστικὴ, ὄχι ὅμως καὶ προοδευτικὴ μὲ τὴν πραγματικὴ σημασίαν τῆς λέξεως. Βέβαια ἡ πρόοδος πρέπει νὰ συμβαδίζει καὶ μὲ τὴν ἄρση τῶν ἀνθαιρεσιῶν καὶ ἀδικιῶν τοῦ παρελθόντος. Ὁ ἐκσυγχρονισμὸς ὅμως ἀπὸ μηδενικὴ βάση ἀποδεικνύεται μωπικὸς καὶ χιμαιρικὸς, γιὰ τὸν δὲν μπορεῖ νὰ προσληφθεῖ καὶ νὰ ἀφομοιωθεῖ ὀργανικὰ ἀπὸ μία ζωντανὴ κοινωνία. Τὸ φυσικότερο ἀποτέλεσμά του εἶναι νὰ προκαλέσει ἢ νὰ συντηρήσει κοινωνικὰς στρεβλώσεις καὶ διχασμοὺς ποὺ ἐμποδίζουν μία δημιουργικὴ πρόοδο. Ἀντιθέτως, ὅταν ὁ ἐκσυγχρονισμὸς ἀξιοποιεῖ τὴν ὑπάρχουσα θετικὴ δυναμικὴ τῆς λαϊκῆς συνειδήσεως, ἀποδεικνύεται δημιουργικὸς καὶ ἐνοποιητικὸς. Αὐτὸ μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὶς προσπάθειες σύγχρονων πολιτικῶν προσωπικοτήτων, ποὺ κατόρθωσαν νὰ βοηθήσουν ἢ καὶ νὰ ἀνορθώσουν κυριολεκτικὰ τὸν τόπο τους ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἰδιοσυστασία καὶ τὴν παράδοσις τῆς κοινωνίας τους.

Ἡ Ἐκκλησία συνδέεται διαχρονικὰ μὲ τὴν παράδοσις τῆς κοινωνίας τοῦ πληρώματός της. Ἔτσι ἔχει ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ τὴν πολιτικὴν τῆς διάστασις, ποὺ γίνεται ἀκόμα πιὸ σημαντικὴ καὶ πιὸ ἐπίκαιρη μέσα στὴ διαδικασία τῆς σύγχρονης παγκοσμιοποιήσεως. Ἄλλωστε καὶ ἡ μακροβιότερη κυβέρνησις ἢ πολιτικὴ παράταξις σὲ ὅποιαδήποτε περιοχὴ τοῦ κόσμου ἔχει συντριπτικὰ μικρότερο παρελθὸν ἀπὸ αὐτὸ ποὺ διαθέτει ἡ Ἐκκλησία στὴν ἱστορίαν της. Τὸ πρόβλημα βέβαια ἐδῶ εἶναι οἱ σχέσεις ποὺ δημιουργοῦνται μὲ τὴν πολιτικὴν. Καὶ ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος αὐτοῦ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἐκκλησίας δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι πολιτικὴ ἀλλὰ θεολογικὴ, ἢ ἀκριβέστερα ποιμαντικὴ.

Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν περιφρονεῖ τὴν πολιτικὴν, ἀλλὰ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ συζηματίζεται μὲ αὐτήν. Ἡ τοποθέτησις του ἀπέναντι στὴν πολιτικὴν ὀρίζεται καὶ ἀπὸ τὸν χῶρο ποὺ ἀναγνωρίζει σὲ αὐτήν: «Τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ

Θεοῦ τῷ Θεῷ»⁴. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ ἔχει κεφαλαιώδη σπουδαιότητα ὄχι μόνο γιὰ τὴν θρησκευτικὴ ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν πολιτικὴ ζωὴ. Ἡ παρουσία τῆς Ἐκκλησίας ἔχει μεγάλη σπουδαιότητα γιὰ τὴν πολιτικὴ ζωὴ, γιατί ἐμποδίζει τὸ κράτος νὰ παραβιάζει τὴν ἀρχὴ τῆς ἐκκοσμικεύσεώς του καὶ νὰ γίνεται ὀλοκληρωτικό. Αὐτὸ βέβαια ἀπαιτεῖ ἀντίστοιχα καὶ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία νὰ μὴν παραβιάζει τὴν δικὴ τῆς ἀρχὴ καὶ νὰ καθίσταται πολιτικὴ ἐξουσία.

Ἀπὸ ὀρθόδοξη θεολογικὴ σκοπιὰ δὲν ὑπάρχει πολιτικὸς Χριστιανισμός. Ἐὰν ἄλλες χριστιανικὲς ὁμολογίες εὐνόησαν τὴ σύσταση χριστιανικῶν κομμάτων, ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία δὲν τὸ ἔπραξε. Ἡ ἐντολὴ τοῦ Χριστοῦ «ἀγαπάτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν», γράφει ὁ Γέροντας Σωφρόνιος, «δὲν ἐπιτρέπει καθόλου νὰ ὑποβιάσουμε τὸ Εὐαγγέλιο στὸ ἐπίπεδο τῆς ἀδελφοκτόνου διαίρεσεως τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν... Μποροῦμε ὅμως νὰ ἐλέγξουμε τὴν ἀδικία, ζώντας με ἔνταση, γιὰ νὰ φυλάξουμε τὴ δικαιοσύνη πρὸς ὅλους, καὶ τὸ κάνουμε, ὅταν βλέπουμε ὄφελος ἀπὸ τὸν λόγο μας»⁵.

Μέσα στὸ κλίμα αὐτὸ γίνεται εὐκόλα κατανοητό, γιατί καὶ ἡ λεγόμενη «πολιτικὴ θεολογία» τοῦ δυτικοῦ χριστιανικοῦ κόσμου δὲν βρῆκε σημαντικὴ ἀπήχηση σὲ ὀρθόδοξο ἔδαφος⁶. Ὅπως εὐστοχα παρατηρήθηκε, στὴν «πολιτικὴ θεολογία» διακρίνεται «ἓνα εἶδος μειονεξίας τῆς χριστιανικῆς πίστεως μέσα στὸ ἐκκοσμικευμένο περιβάλλον τῶν δυτικῶν κοινωνιῶν. Σ' ἓνα κόσμο, ὅπου ἡ πολιτικὴ πράξη παίρνει τίς διαστάσεις τῆς ἄμεσης δυνατότητας τοῦ ἀνθρώπου νὰ πλάσει με τὰ ἴδια του τὰ χέρια τὴν ἱστορικὴ του μοίρα καὶ τὸ μέλλον του, ἡ χριστιανικὴ πίστη μοιάζει ἀνώφελη καὶ δίχως «ἀποτελεσματικότητα»⁷. Κάτι ἀνάλογο παρατηρεῖται καὶ στὸ θεσμικὸ ἐπίπεδο τῆς Ἐκκλησίας. Ὅταν ἡ Ἐκκλησία λησμονεῖ τὴν ἀποστολὴ τῆς καὶ συρρικνώνεται σὲ ἐξειδικευμένο θρησκευτικὸ θεσμό, τότε αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ δικαιωθεῖ σὲ κοινωνικὸ ἐπίπεδο καὶ προτάσσει τὸ φιλανθρωπικὸ ἢ τὸ κοινωνικὸ τῆς ἔργου. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ εἶναι εὐδιάκριτο καὶ στὸν ὀρθόδοξο χῶρο⁸. Τὸ φιλανθρωπικὸ καὶ κοινωνικὸ ἔργο

4. *Ματθ.* 22,21.

5. ΑΡΧΙΜ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ (ΣΑΧΑΡΩΦ), *Τὸ μυστήριον τῆς χριστιανικῆς ζωῆς*, Ἔσσεξ Ἀγγλίας 2011, σ. 235-6.

6. Βλ. ΚΑΛΑΪΤΖΙΑ Η Π., «Ὀρθοδοξία καὶ πολιτικὴ θεολογία», στὸ *Βιβλικὴ θεολογία τῆς ἀπελευθέρωσης, Πατερικὴ θεολογία καὶ ἀμφισημίαι τῆς νεωτερικότητας*, Ἰνδικτος, Ἀθήνα 2012, σ. 48 κ.έ.

7. ΓΙΑΝΝΑΡΑ Χ., *Κεφάλαια πολιτικῆς θεολογίας*, Παπαζήσης, Ἀθήνα 1976, σ. 9.

8. Γιὰ τὴν εἰκόνα ποὺ παρουσιάζει ἡ Ἐκκλησία στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο βλ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Ν., *Ἡ Ἐκκλησία στὴ Νεοελληνικὴ κοινωνία. Γλωσσικοκοινωνιολογικὴ ἀνάλυση τῶν Ἐγκυκλίων τῆς Ἱεράς Συνόδου*, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 285 κ.έ.

τῆς Ἐκκλησίας διατηρεῖ τὴ γνησιότητα, ἀλλὰ καὶ τὴν ταυτότητά του, ὅταν ἐκφράζει τὸ λειτουργικὸ καὶ διακονικὸ τῆς πνεῦμα. Ἀκριβέστερα, ὅταν ἀσκεῖται ὡς λειτουργία μετὰ τὴν Λειτουργία.

Αὐτὰ βεβαίως δὲν ἐμποδίζουν τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας νὰ κατέρχονται στὴν πολιτικὴ καὶ νὰ ἀναλαμβάνουν πολιτικὰ ἀξιώματα. Ἄλλωστε καὶ ὀρθόδοξοι ἱεράρχες σὲ ἔκτακτες περιπτώσεις ἀνέλαβαν «κατ' οἰκονομίαν» πολιτικὰ ἀξιώματα καὶ ἄσκησαν πολιτικὴ ἐξουσία γιὰ νὰ βοηθήσουν τὸν λαό. Ἀλλὰ καὶ πάντοτε ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν πολιτικὴ. Ἰδίως μάλιστα μέσα στὸ πλαίσιο τῶν σχέσεων τῆς συναλληλίας τῆς μετὰ τὸ κράτος ὀφείλει νὰ συνεργεῖ στὴν πολιτικὴ ζωὴ καὶ μετὰ τὴν θεσμικὴ τῆς παρουσία νὰ ἐκφέρει, ὅταν ὑπάρχει ἀνάγκη, πολιτικὸ λόγο. Καὶ ὁ λόγος τῆς αὐτὸς γίνεται οὐσιαστικὸς καὶ δραστηκός, ὅταν ἐκφέρεται ὡς λόγος διακονικὸς καὶ ὄχι ἐξουσιαστικὸς· ὡς λόγος ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης, ἀνεξάρτητος ἀπὸ πολιτικὲς ὑστεροβουλίες καὶ σκοπιμότητες.

Ἡ ἐκφορὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὴν παράδοση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἰδιαίτερα μέσα στὴ σύγχρονη διγλωσσία καὶ ὑποκρισία ὁ ἐκκλησιαστικὸς λόγος γιὰ πολιτικὰ πράγματα πρέπει νὰ ἀρθρώνεται μετὰ καθαρότητα καὶ παρησιία. Χωρὶς νὰ λησμονεῖται καθόλου ὁ κύριος σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ παραθεωρεῖται ἡ ἐσχατολογικὴ τῆς προοπτικὴ, χρειάζεται νὰ προσφέρεται ἡ μαρτυρία τῆς στὴν καθημερινὴ πραγματικότητα.

Ἡ «πολιτεία» τῶν ἁγίων, ὅπως καὶ ὅλων τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἐκδιπλώνεται μέσα στὴν κοινὴ ἀνθρώπινη πολιτεία, ὅπου καὶ καλεῖται ἡ Ἐκκλησία, ὅπως καὶ κάθε πιστός, νὰ ἐνεργήσῃ ὡς ἄλας καὶ φῶς⁹. Ἡ «πολιτεία» αὐτὴ μπορεῖ νὰ ἐμπνεύσει τὴν ἐπίγεια πολιτεία, ἀλλὰ καὶ νὰ συμβάλῃ στὴν μεταπολιτικὴ θεώρησή της.

Ἡ προσπάθεια τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας νὰ νοηματοδοτήσῃ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ σφετεριζόμενη τὸν χῶρο τῆς Ἐκκλησίας ἢ καὶ χρησιμοποιώντας τὴν Ἐκκλησία ὡς ὄργανό της ὀδηγεῖ στὸν ὀλοκληρωτισμό. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀποτυχία στὴν πρόσδοση νοήματος καὶ σκοποῦ ζωῆς, ὅπου ἐκ τῶν πραγμάτων ὀδηγεῖ μία τέτοια προσπάθεια τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, καταλήγει στὸν εὐτελισμὸ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἀξιῶν ποὺ προβάλλονται καὶ καλλιεργεῖ τὸν ἀμοραλισμὸ καὶ τὴν ἀναρχία. Ἔτσι γίνεται προφανὴς ἡ σπουδαιότητα τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὸν περιορισμὸ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας στὶς ἀρμοδιότητές της. Ἡ ζωντανὴ παρουσία τῆς

9. Βλ. *Ματθ.* 5,13-4.

Ἐκκλησίας στήν κοινωνική ζωὴ ἀπομακρύνει τοὺς κινδύνους τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ καὶ τῆς ἀναρχίας. Ὅταν ὁμως μεταβάλλεται ἡ ἴδια σὲ ὄργανο τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, δὲν παραμορφώνει μόνο τὸν ἑαυτό της ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτικὴ ζωὴ. Ἡ πραγματικὴ βοήθεια τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς πολίτες καὶ τὴν πολιτικὴ προσφέρεται, ὅταν παραμένει πολιτικῶς ἀδέσμευτη καὶ πνευματικῶς δυνατὴ.

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι «ένώσεως καὶ συμφωνίας ὄνομα»¹⁰. Σκοπὸς τῆς εἶναι νὰ προσεγγίξει τὸν κόσμο ὄχι προσχωρώντας στὶς διαιρέσεις του, ἀλλὰ προσκαλώνοντας τὸν σὲ ἐνότητα πέρα ἀπὸ τὶς πολιτικὲς καὶ κομματικὲς του διαιρέσεις. Ὅσο ἡ Ἐκκλησία διατηρεῖ τὴν ταυτότητά της, δὲν μερίζεται οὔτε μερίζει, ἀλλὰ ἐνοποιεῖ καὶ ἀνακαινίζει. Γι' αὐτὸ ἡ ἀποστολὴ τῆς καὶ σὲ καθαρῶς κοινωνικὸ ἐπίπεδο εἶναι μοναδικὴ καὶ ἀναντικατάστατη. Διανοίγει στήν κοινωνία καὶ τὰ μέλη της τὸν χῶρο τῆς καταλλαγῆς καὶ τῆς συνεργασίας, καθιστώντας δυνατὴ μίαν οὐσιαστικότερη καὶ διαρκέστερη ἐπανάσταση· τὴν δημιουργικὴ ἐπανάσταση τοῦ πνεύματος.

Τὰ κόμματα προϋποθέτουν διαιρέσεις. Ὅποιοδήποτε πολιτικὸ κόμμα, ὅσο καὶ ἂν ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, δὲν μπορεῖ νὰ διεκδικεῖ τὸ χριστιανικὸ ὄνομα, φορέας τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία ἢ νὰ γίνεται ὄργανό της, χωρὶς νὰ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν φύση καὶ τὴν ἀποστολὴ τῆς¹¹. Ἡ Ἐκκλησία δὲν περιορίζεται στήν ἐγκοσμιότητα. Ἡ προσήλωση στήν ἐγκοσμιότητα φαλκιδεῦει τὸν σκοπὸ καὶ περιορίζει τὴν ἐλευθερία της.

Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καὶ ὅλα τὰ πράγματα μποροῦν νὰ ἐνταχθοῦν στήν Ἐκκλησία, ὄχι ὁμως καὶ νὰ τὴν ἐκπροσωπήσουν ἢ νὰ τὴν ὑποκαταστήσουν. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ἂν σὲ βασικούς θεσμοὺς, ὅπως ὁ γάμος, ἡ οἰκογένεια ἢ τὸ κράτος, ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀποδίδει ἀπόλυτη δεσμευτικὴ ἀξία γιὰ τὸν ἄνθρωπο, πολὺ φυσικότερο εἶναι νὰ μὴν ἀποδίδει τέτοια ἀξία στὰ κόμματα. Ὅπως ὁμως

10. «Τὸ γὰρ τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα οὐ χωρισμοῦ, ἀλλὰ ἐνώσεώς ἐστι καὶ συμφωνίας ὄνομα». ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Ὁμιλία εἰς τὴν Α' Κορινθίους* 1,1, PG 61,13.

11. Πρβλ. ΝΕΕΛΑ Π., «Ὁρθοδοξία καὶ πολιτικὴ», *Μαρτυρία Ὁρθοδοξίας*, Ἀθήνα 1971, σ. 172. Βλ. ἐπίσης τὶς ἐνδιαφέρουσες σχετικὲς μελέτες τῶν ΜΑΪΝΑ Ι., «Ὁρθόδοξο ἦθος καὶ πολιτικὴ δραστηριότητα», *Ἡ Ὁρθοδοξία ὡς πολιτικὴ διακονία* (ἔκδ. Ἱ. Μονῆς Ἁγίου Νεοφύτου), Λευκωσία 1984, σ. 1-7. ἈΡΧΙΜ. ΦΙΛΟΘΕΟΥ ΦΑΡΟΥ, «Ἡ πολιτικὴ μέσα ἀπὸ τὸ πρίσμα τῆς ὀρθόδοξου παραδόσεως καὶ τῆς ψυχολογίας», *Ἡ Ὁρθοδοξία ὡς πολιτικὴ διακονία*, σ. 79-94. ΚΛΕΜΑΝ Ο., *Ὁρθοδοξία καὶ πολιτικὴ*, Θεσσαλονίκη 1985. ΠΕΤΡΟΥ Ι., *Ἐκκλησία καὶ πολιτικὴ*, Θεσσαλονίκη 1992, καὶ *Χριστιανισμὸς καὶ κοινωνία*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 324-344.

ή οικόγένεια, τὸ ἔθνος ἢ τὸ κράτος, ἔτσι καὶ τὰ κόμματα μποροῦν μὲ ἀναφορὰ στὴν Ἐκκλησία νὰ γίνουν ἀφορμὲς προσεγγίσεως τῶν ἀνθρώπων μεταξὺ τους· αὐτὸ ἰσχύει περισσότερο γιὰ τὸν ἑλλαδικὸ ἀλλὰ καὶ εὐρύτερα γιὰ τὸν ὀρθόδοξο χῶρο, ὅπου ἡ Ἐκκλησία δὲν ἔπαυσε νὰ εἶναι, ἔστω καὶ τυπικά, ὁ μόνος συνδετικὸς παράγοντας τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ φορέας τοῦ διαχρονικοῦ πνεύματός της.

Τὰ κόμματα προσεγγίζουν ἀνθρώπους μὲ κοινὲς πολιτικὲς ἐπιδιώξεις καὶ συναφεῖς κοινωνικοοικονομικοὺς προσανατολισμοὺς, ἐνῶ οἱ διαφορὲς τους δημιουργοῦν προστριβὲς καὶ ἀντιθέσεις. Οἱ πιστοὶ μὲ τὴν παρουσία τους στὰ διάφορα κόμματα μποροῦν νὰ συμβάλουν στὴν ἀρμονικὴ ἐνότητα τοῦ συνόλου. Ὁ κίνδυνος ὅμως γιὰ τοὺς ἴδιους εἶναι μήπως θυσιάσουν στὸ κόμμα τὴν ἐκκλησιαστικὴ τους συνείδηση. Καὶ ὁ κίνδυνος αὐτὸς ἐντείνεται, ὅταν τὰ κόμματα σκληραίνουν καὶ ἐλέγχουν ἀσφυκτικὰ τὸ κράτος καὶ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ, ἐνῶ καὶ ἐκεῖνα μὲ τὴν σειρὰ τους ἐλέγχονται, ἴσως ἀσφυκτικότερα, ἀπὸ κέντρα τοπικῆς ἢ καὶ παγκόσμιας ἐξουσίας.

Ὁ νεοφιλελευθερισμὸς, ποὺ χαρακτηρίζεται ὡς ἰδεολογία τῆς παγκοσμιοποίησης καὶ ἀποτελεῖ μετανεωτερικὴ μετεξέλιξη τοῦ καπιταλισμοῦ, δὲν ἔπαυσε καὶ στὴν μετεξέλιξή του νὰ διατηρεῖ τὸ «πνεῦμα τοῦ καπιταλισμοῦ». Τὸ πνεῦμα ὅμως τοῦ νεοφιλελευθερισμοῦ, ποὺ εἶναι πνεῦμα ἄκρατου ἀτομισμού, ἔρχεται σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸ κοινοβιακὸ πνεῦμα τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἐδῶ βρίσκεται καὶ μιὰ μόνιμη αἰτία δυσαρμονίας τῶν ὀρθοδόξων λαῶν μὲ τοὺς λαοὺς τοῦ δυτικοῦ κόσμου καὶ κυρίως τοῦ προτεσταντικοῦ.

Τὸ πνεῦμα τῶν ὀρθοδόξων λαῶν δὲν ἐναρμονίζεται μὲ τὸ ἀτομοκρατικὸ δυτικὸ πνεῦμα. Ἡ Ὀρθοδοξία συμβάδιζε διαχρονικὰ μὲ τὸν κοινοτισμὸ ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη καὶ τὴν Ἑγγὺς Ἀνατολή, ἐνῶ μὲ τὴν σύμπραξή της ἀναπτύχθηκε ὁ πολὺμορφος καὶ πολὺπλευρος κοινοτισμὸς τοῦ ἀπόδημου Ἑλληνισμοῦ¹². Τὸ πνεῦμα αὐτὸ βρίσκεται πλησιέστερα πρὸς τὸ κολλεκτιβιστικὸ πνεῦμα τοῦ σοσιαλισμοῦ ἢ τοῦ κομμουνισμοῦ. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ τὰ καθεστῶτα αὐτὰ βρῆκαν προσφορότερο ἔδαφος στὶς παραδοσιακὰ ὀρθόδοξες χῶρες. Παραπαῦτα οὔτε τὸ κολλεκτιβιστικὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐπιδοκιμάστηκε ἢ ἔγινε ἀποδεκτό, ὅπως ἀπέδειξαν καὶ τὰ πράγματα.

Τὸ κοινοβιακὸ πνεῦμα τῆς Ὀρθοδοξίας δὲν ἐκφράζεται μὲ τὸν κολλεκτιβισμό ἀλλὰ μὲ τὴν *ὁμοφυχία*, ποὺ ἀποτυπώθηκε μὲ τὸν πληρέστερο τρόπο στὸ

12. Βλ. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ Ν., *Ὁ ἑλληνικὸς κοινοτισμὸς καὶ ἡ νεοελληνικὴ κοινοτικὴ παράδοση*, Παρουσία, Ἀθήνα 1993, σ. 54 καὶ 73-74.

πρωτοχριστιανικό κοινόβιο¹³. Το πνεῦμα αὐτὸ δὲν καλλιεργεῖται μὲ τὴν ἀναφορὰ σὲ κάποιον ἐξωτερικὸ σκοπὸ ἢ μὲ τὴν ἐπιδίωξη κάποιας ἀντικειμενικῆς ὠφέλειας, ἀλλὰ βιώνεται σὲ ἐπίπεδο προσώπων ὡς αὐτοσκοπός. Ὁ κολλεκτιβισμὸς δὲν δημιουργεῖ ὁμοψυχία, ἀλλὰ ἀποτελεῖ μία διαφορετικὴ μορφή ἀτομισμού. Ὅπως εὔστοχα ἐπισημάνθηκε, «ὁ κολλεκτιβισμὸς ἀγνοεῖ τὸν πλησίον, μὲ τὴν εὐαγγελικὴ σημασία τῆς λέξεως, καὶ εἶναι ἡ συγκέντρωση τῶν ἀπομεικρωσμένων ἀτόμων... ἀγνοεῖ τὴν ἀξία τοῦ προσώπου»¹⁴.

Ὁ καπιταλισμὸς καὶ ὁ κομμουνισμὸς δὲν περιορίζονται μόνο στὴν διάρθρωση καὶ τὴν προώθηση τῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ ἐκφράζουν καὶ μία ἀτομοκεντρικὴ ἰδεολογία ποὺ τείνει νὰ προσομοιωθεῖ μὲ θρησκεία. Ἰδίως μάλιστα ὁ κομμουνισμὸς ἐντάσσεται στὰ ὅρια τῆς ἐκκοσμικευμένης θρησκείας. Ἄν πάλι σήμερα ἄρχισε νὰ γίνεται λόγος γιὰ μεταεκκοσμίκευση, αὐτὴ δὲν ἐκλαμβάνεται ὡς ἐπιστροφή στὴν μὴ ἐκκοσμικευμένη θρησκεία, ἀλλὰ ὡς προσπάθεια ἐπανενεργοποίησης ἢ ἀκριβέστερα ὡς ἀποδοχὴ τῆς ἐπανενεργοποίησης τῆς θρησκείας στὸν δημόσιο χῶρο¹⁵.

Στὴν ἐποχὴ μας, μέσα στὸ κλίμα τοῦ νεοφιλευθερισμοῦ καὶ τῆς παγκοσμιοποίησης, τὸ λεγόμενο κράτος δικαίου, ὅπως καὶ τὸ κράτος προνοίας, ἀποδυναμώνονται μέχρις ἀφανισμού. Ἡ ὑπαρξὴ ὑπερεθνικῶν κέντρων ποὺ ἐλέγχουν σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν οἰκονομία, τὴν πληροφόρηση, τὴν διαμόρφωση τῆς κοινῆς γνώμης καὶ τὶς πολιτικὲς ἐξελίξεις, μειώνει τὴν σπουδαιότητα τῶν ἐθνικῶν κρατῶν καὶ τῶν κυβερνήσεών τους. Ἀποδυναμώνονται τὰ ἐθνικὰ κράτη, ἀφαιροῦνται ἐθνικὰ δικαιώματα, δεσμεύονται νευραλγικὲς κρατικὲς ἀρμοδιότητες καὶ προωθεῖται ἡ ὁμογενοποίηση καὶ ὁ ἐκλεπτυσμένος ἢ ὁ ἀπροκάλυπτος ὀλοκληρωτισμός. Τὰ μέσα τοῦ κράτους κατὰ τὴν ἄσκηση τῆς ὁποιασδήποτε κοινωνικῆς ἢ ἄλλης πολιτικῆς περιορίζονται ἢ καὶ ἐκμηδενίζονται. Ἔτσι ἀποδεικνύεται ὅλο καὶ περισσότερο ἡ ἀδυναμία του νὰ βοηθήσει τὴν κοινωνία καὶ τοὺς πολίτες του.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ζωτικὰ προβλήματα τῶν πολιτῶν ποὺ συνδέονται μὲ τὴν διαβίωση ἢ καὶ τὴν ἐπιβίωσή τους, ὅπως εἶναι ἡ υἰγεία, ἡ παιδεία, ἡ ἐργασία, ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλεια, τὸ περιβάλλον, ὄχι μόνο δὲν ἐπιλύονται, ἀλλὰ καὶ

13. Βλ. Πράξ. 2,44 κ.έ.

14. ΜΠΕΡΑΙΑΓΠΕΦ Ν., *Βασίλειο τοῦ Πνεύματος καὶ Βασίλειο τοῦ Καίσαρα* (μετάφρ. Β. Γιούλτση), Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 151.

15. Βλ. ΓΙΟΖΕΦ ΡΑΤΣΠΚΕΡ-ΠΑΠΑΣ ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΣ ΙΣΤ΄, ΓΙΟΥΡΓΚΕΝ ΧΑΜΠΕΡΜΑΣ, *Ἡ διαλεκτικὴ τῆς ἐκκοσμικεύσεως. Λόγος καὶ θρησκεία*, Ἔστια, Ἀθήνα 2010.

διογκώνονται. Γίνεται όμως φανερό ότι οι εξέλιξεις αυτές μακροχρόνια είναι διαλυτικές για το σύνολο της κοινωνίας και καταστροφικές για ολόκληρη την ανθρωπότητα. Έτσι η χίμαιρα της παγκοσμιοποίησης φέρνει στο προσκήνιο της επικαιρότητας την αναζήτηση της παγκοσμιοτητας, που επαγγέλλεται ή Όρθοδοξία.

Η παγκοσμιοτητα δεν έχει κολλεκτιβιστικό αλλά προσωποκεντρικό χαρακτήρα. Δεν θυσιάζει το πρόσωπο στην κοινωνία, αλλά βλέπει στο κάθε πρόσωπο ολόκληρη την κοινωνία. Το τελευταίο αυτό στοιχείο, που κατορθώνεται με την απεριόριστη διάνοιξη του προσώπου στην οριζόντια και την κατακόρυφη κοινωνικότητα, διαφοροποιεί την ορθόδοξη θέση από την πρόταση κάθε κοινοτικού πολιτικού συστήματος¹⁶. Είναι όμως προφανές ότι αυτό δεν είναι πρωτίστως θέμα αλλαγής πολιτικού συστήματος αλλά παιδείας και αγωγής.

Από εδώ μπορεί να προέλθει μια όντως προοδευτική και δημιουργική πνοή στην πολιτική, που θα εκφράζει το «πνεύμα της Όρθοδοξίας» στην πολιτική, που θα παύσει να περιφρονεί ή και να καταπολεμεί ως αντιδραστική την Όρθοδοξία, αλλά θα προσεγγίζει και θα κατανοεί, ως ένα τουλάχιστο βαθμό, το κοινοβιακό της πνεύμα. Η μετανεωτερικότητα με το τέλος των ιδεολογιών πρέπει μάλλον να διευκολύνει ένα τέτοιο έγχείρημα.

16. Για τον ελληνικό κοινοτισμό βλ. ιδίως ΚΑΡΑΒΙΔΑ Κ., *Σοσιαλισμός και κοινοτισμός*, Κοραΐς, Αθήνα 1930. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ Ν., *Ο ελληνικός κοινοτισμός και η νεοελληνική κοινοτική παράδοση*, Παρουσία, Αθήνα 1993.